

**SPOŁECZNE I KULTUROWE
DETERMINANTY BIZNESU,
GOSPODARKI I ZARZĄDZANIA**

Redakcja naukowa
Leszek Karczewski, Henryk Kretek

Studia i Monografie
z. 421

***SPOŁECZNE I KULTUROWE
DETERMINANTY BIZNESU,
GOSPODARKI I ZARZĄDZANIA***

REDAKCJA NAUKOWA:
LESZEK KARCZEWSKI
HENRYK KRETEK

POLITECHNIKA OPOLSKA
ISSN 1429-6063
Opole 2015 ISBN 978-83-65235-17-3

POLITECHNIKA OPOLSKA

KOMITET REDAKCYJNY

Małgorzata ADAMSKA, Tadeusz ŁAGODA – przewodniczący,
Mariusz MIGAŁA, Iwona MULICKA,
Piotr NIEŚŁONY, Zbigniew PERKOWSKI,
Jan SADECKI, Iwona WYSZYŃSKA

Recenzenci:

prof. dr hab. Wojciech SŁOMSKI
dr hab. Robert GEISLER, prof. Uniwersytetu Opolskiego

Projekt okładki:

Krzysztof KASZA

Druk na podstawie materiałów dostarczonych przez autorów

Komitet Redakcyjny Wydawnictw Politechniki Opolskiej
ul. Prószkowska 76

Opracowanie redakcyjne: Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej

Nakład 120 egz. Ark. wyd. 15,0. Ark. druk. 15,0.

Druk i oprawa: Sekcja Poligrafii Politechniki Opolskiej

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
-------------	---

Rozdział I. **Cultural, Social and Ethical dimensions of Economy, Business and Management**

1.1. Johannes Kals <i>Energy Turnaround as Challenge for Countries, Companies, and Individuals</i>	9
1.2. Jaroslava Kmecová <i>Ethical leadership</i>	17
1.3. Mariana Grytsiuk <i>Multicriterion optimization of the regional strategic tourism development project structure</i>	25

Rozdział II. **Společné i kulturowe uwarunkowania biznesu, gospodarki i zarządzania**

2.1. Lesław Koćwin <i>Rewitalizacja miejskiej przestrzeni publicznej na potrzeby turystyki kulturowej</i>	39
2.2. Leszek Karczewski <i>Neohinduizm, biznes i jego etyczny wymiar – wprowadzenie do problematyki</i>	47
2.3. Maria Kalczyńska <i>Zarządzanie wielokulturowe w relacjach społecznych. Przykład polonijnych mediów w Niemczech</i>	63
2.4. Wanda Musialik <i>Upodmiotowienie nieformalnych opiekunów rodzinnych w perspektywie społeczeństwa biznesu</i>	73
2.5. Ewa Stawiarska <i>Realizowanie polityki CSR i budowanie wizerunku współpracujących biznesów motoryzacyjnych a odpowiedzialność zakupowa Polaków</i>	81
2.6. Bożena Zasępa <i>System opieki nad dziećmi w wieku żłobkowym i przedszkolnym w ramach koncepcji „work-life ballance” i CSR w Polsce</i>	97

2.7. Małgorzata Durzewska	
<i>Etyka biznesu a zaufanie. Zaufanie - element konieczny w biznesie czy wartość dodana?</i>	<i>109</i>
2.8. Anita Leszczyszyn	
<i>Spółeczna odpowiedzialność biznesu w odbiorze pracowników organizacji</i>	<i>117</i>
2.9. Anna Rajchel	
<i>Kodeks etyczny ucznia szkoły ponadgimnazjalnej – kolejny szkolny dokument czy konieczność (na przykładzie badań własnych)</i>	<i>129</i>
2.10. Mirosława Skawińska	
<i>Partnerstwo publiczno- prywatne jako forma realizacji usług społecznych wobec rodziny przez jednostki samorządu terytorialnego</i>	<i>137</i>
2.11. Ewelina Wiszczun	
<i>Analiza błędów i barier w zakresie wdrażania społecznej odpowiedzialności biznesu w Polsce</i>	<i>145</i>
2.12. Magdalena Rajzer	
<i>„Royal Christmas Message” jako narzędzie budowania relacji monarchy z poddanymi</i>	<i>155</i>
2.13. Janusz Dworak	
<i>Zmienność środków perswazji reklamy (Kształtowanie postaw etycznych w szkołach wyższych)</i>	<i>161</i>
2.14. Robert Grochowski	
<i>Etyczne aspekty konwergencji mediów masowych</i>	<i>173</i>
2.15. Kamil M. Kuśmider	
<i>Siła mass mediów a człowiek w dobie współczesności</i>	<i>181</i>
2.16. Katarzyna Lechowicz	
<i>Polsko-niemiecka wspólnota interesów jako podstawa kształtowania stosunków dobrosąsiedzkich</i>	<i>189</i>
2.17. Jakub Berezowski	
<i>Spółeczne, prawne i ekonomiczne uwarunkowania opieki nad osobami starszymi w Polsce</i>	<i>197</i>
2.18. Jarosław Legięć	
<i>Spór o autentyczność sacrum w biznesie</i>	<i>205</i>
INFORMACJE O AUTORACH I STRESZCZENIA ARTYKUŁÓW	213

POLSKO-NIEMIECKA WSPÓLNOTA INTERESÓW JAKO PODSTAWA KSZTAŁTOWANIA STOSUNKÓW DOBROSĄSIEDZKICH

Uwagi wstępne

Polsko-niemieckie stosunki kształtowane są wspólną historią, posiadają szczególną specyfikę i obejmują wspólnotę interesów. Uzupełniane regulacjami traktatowymi oraz porozumieniami wykonawczymi, oparte zostały na eliminacji czynnika konfliktogenego i na odmienionym fundamencie. W następstwie została stworzona realna perspektywa harmonijnego partnerstwa oraz współpracy.

W dniu 17 czerwca 1991 roku w Bonn, zawarty został Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec [3, 24]. Dokument wszedł w życie w dniu 16 stycznia 1992 roku i został zawarty na okres 10 lat. Po tym terminie ulega automatycznemu przedłużaniu na okresy pięcioletnie, jeśli żadna ze stron nie wypowie go w drodze notyfikacji, na rok przed upływem kolejnego okresu obowiązywania.

Zbliża się dwadzieścia pięć lat od normalizacji stosunków pomiędzy oboma państwami, a postrzeganie traktatu dobrosąsiedzkiego w kontekście stosunków wzajemnych, europejskich oraz wewnętrznych każdego z sygnatariuszy, wciąż pozostaje aktualne w debacie publicznej.

Geneza prawno-międzynarodowych podstaw formalnej normalizacji stosunków polsko-niemieckich

Koncepcja programowa polsko-niemieckiej współpracy została zainicjowana w okresie suwerennej już Polski oraz zjednoczonych Niemiec przez Krzysztofa Skubiszewskiego – Ministra Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej. W przemówieniu z dnia 7 lutego 1990 roku, wygłoszonego podczas spotkania w Niemieckim Towarzystwie Polityki Zagranicznej (Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik – DGAP) w Bonn [22, 4].

K. Skubiszewski stwierdził: „stosunki polsko-niemieckie mają znaczenie ogólnoeuropejskie: otwierają perspektywę kooperacji, stają się filarem w budowie wolnej i zjednoczonej Europy”, oraz: „zawierając traktat z Niemcami o szerokiej współpracy rząd realizuje jeden z priorytetów swej polityki zagranicznej. Jest nim jak najlepsze i trwałe ułożenie stosunków z sąsiadami” [3, 35-37].

Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy określa całokształt stosunków Polski i Niemiec oraz jest podstawą zachowania zasad prawa międzynarodowego, zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych, Akcie Końcowym Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE) oraz Paryskiej karcie dla nowej Europy z 21 listopada 1990 r.

Zakres przedmiotowy dokumentu obejmuje stosunki dwustronne, system konsultacji politycznych, sprawy mniejszości narodowych oraz współpracę dwustronną [7, 132-133].

Wśród najważniejszych postanowień traktatu należy wyróżnić współpracę we wszystkich dziedzinach na zasadzie partnerstwa (art. 1), konsultacje międzyrządowe i wspólne komisje (art. 3), bezpieczeństwo międzynarodowe (art. 6), współpracę gospodarczą (art. 9, 10), transgraniczną (art. 12, 13), naukowo-techniczną (art. 15), kooperację w dziedzinie ochrony środowiska (art. 16), ochronę dziedzictwa kulturowego (art. 28) oraz wspieranie i rozwijanie kontaktów osobistych między obywatelami (art. 29).

Pojęcia użyte w nazwie Traktatu nie zostały rozwinięte i nie mają przełożenia na jego treść. Jedynie art. 1 stanowi, że strony traktatu będą kształtować swoje stosunki w duchu dobrego sąsiedztwa i przyjaźni. Natomiast w art. 21 strony stwierdzają, że docenią szczególne znaczenie wzmożonej, konstruktywnej współpracy w zakresie tożsamości etnicznej, kulturalnej, językowej, religijnej oraz w zakresie tworzenia i wspierania tej tożsamości.

Proces normalizacji stosunków polsko-niemieckich miał istotne znaczenie dla obu państw. Niemiecką ocenę traktatu dobrosąsiedzkiego można ująć w trzech sekwencjach zawartych w triadzie: proeuropejskiej, pragmatycznej oraz porozumienia i pojednania z Polską. Proeuropejska sekwencja wykładni Traktatu dobrosąsiedzkiego nawiązywała do ładu europejskiego, którego wyznacznikami są pokój, stabilność i współpraca w Europie. Stosunki wzajemne włączone w europejskie ramy i wyznaczone przez Paryską Kartę Nowej Europy, uzupełnione zostały deklaracją powrotu Polski do Europy. Sekwencja pragmatyczna dotyczyła wartości dodanej jego zawarcia dla Niemiec, przede wszystkim uznania mniejszości niemieckiej w Polsce oraz rozwinięcia komunikacji między społeczeństwami. Przesłanie pojednania nawiązywało do roli jaką w obszarze komunikacji pełnił kościół katolicki i protestancki.

Postrzeganie traktatu przez Polskę można ująć w czterech dominujących wątkach o strategicznym znaczeniu. Zakładano, że traktat przyczyni się do europeizacji polskiej polityki zagranicznej, zapewni bezpieczeństwo RP oraz stanie się pomostem dla nowego modelu stosunków bilateralnych z Niemcami. Zwracano także uwagę na znaczenie wyjaśnienia kilku kwestii (między innymi mniejszości niemieckiej w Polsce oraz Polonii w Niemczech, porozumienia w sprawie świadczeń dla więźniów hitlerowskich obozów koncentracyjnych i robotników przymusowych) w przyszłościowej współpracy z zachodnim sąsiadem [5, 9-10].

Pomimo chęci przewycięzania historycznie uzasadnionych reminiscencji, pojawiało się wiele newralgicznych problemów dla stosunków bilateralnych, między innymi: odmienne stanowisko rządu polskiego i niemieckiego w sprawie sposobów rozwiązania problemu irackiego, kontrowersje związane z projektem budowy Centrum przeciwko Wypędzeniom w Berlinie oraz zdystansowanie nowej elity władzy w Polsce wobec polsko-niemieckiego pojednania. Istotne znaczenie wywarła również złożona w Trybunale Praw Człowieka w Strasburgu, skarga obywateli niemieckich, dotycząca zwrotu majątków utraconych po II wojnie światowej [4, 249-259].

Wspólnota interesów stała się podstawą dialogu polsko-niemieckiego i elementarną przesłanką przewycięzania międzynarodowych podziałów. W stosunkach dwustronnych oznaczała dynamiczny i długotrwały proces, będący punktem wyjścia dla partnerstwa i harmonijnego ułożenia wzajemnych stosunków [2, 284].

Dobrosąsiedzka motywacja zastąpiła czynniki konfliktogenne i w ten sposób polsko-niemieckie stosunki, stanowią obecnie część bezpieczeństwa europejskiego oraz wspólną wartość wszystkich zachodnich demokracji. Dotychczasowe pozytywne relacje, które niewątpliwie mają pozytywny bilans dla obu państw, stawiają coraz to nowe wyzwania. Należy do nich kontynuacja rozpoczętych już inicjatyw, umocnienie dialogu wobec wspólnych celów oraz spraw wykraczających poza stosunki czysto dwustronne [19, 10].

Współpraca polsko-niemiecka 25 lat po podpisaniu Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy

Zmieniający się obraz świata oraz Europy, skłania do refleksji nad rozwojem poszczególnych państw, jak i całych społeczeństw. Pozytywne relacje Polski i Niemiec zachęcają, aby partnerstwa obu państw, nie kończyć na stosunkach wzajemnych, ale rozwijać w skali europejskiej, a nawet ogólnoświatowej. O ile bowiem oba państwa potrzebują dobrego sąsiedztwa, o tyle arena europejska potrzebuje współpracy, w tym także z udziałem krajów Europy Środkowej i Wschodniej.

Przeprowadzone badania wskazują, że istotny wpływ na wizerunek Niemiec pełni historia. Wśród osób badanych w Polsce, 25% kojarzy Niemcy głównie z drugą wojną światową, okresem zaborów i germanizacji. Skojarzenia zależą od wieku badanych. Wśród osób najstarszych (ponad 65 lat) skojarzenie okupacji dotyczyło 46,1%, natomiast w najmłodszej grupie wiekowej (od 15 do 24 lat) skojarzenia te stanowiły tylko 20,8% [9, 15].

Spośród różnych problemów w stosunkach polsko-niemieckich, Polacy najczęściej wskazują na różnice w polityce wobec Rosji (37%), prawa Polaków mieszkających w Niemczech (28%), nieufność części polskiej opinii publicznej

i polityków wobec Niemiec (27%) oraz dążenie przedwojennych niemieckich właścicieli do odzyskiwania majątku w Polsce (25%).

Niemcy są postrzegane przez Polaków bardzo przychylnie. Wielu respondentów uważa, że Niemcy są najważniejszym polskim partnerem i wskazuje wyraźnie na konieczność współpracy (48%) oraz zawierania kompromisów (60%) z zachodnim sąsiadem. Większość badanych sądzi, że Niemcy przyczyniają się do lepszej współpracy w Europie (68%), a dbając o swoje interesy, Niemcy szanują także interesy innych państw (53%). Respondenci twierdzą, że Niemcy przyczyniają się do przezwyciężania kryzysu w strefie euro (66%), a wzmocnienie niemieckiej pozycji w Europie byłoby dla Polski korzystne (39%) [10, 21-33].

Polacy w większości opowiadają się za koncentrowaniem uwagi na kwestiach dotyczących teraźniejszości i przyszłości (73%). Jednoznacznie wskazują na potrzebę zacieśniania współpracy w ramach Trójkąta Weimarskiego (wypowiedziało się w ten sposób 65 % badanych), a także współpracy obu państw ze Stanami Zjednoczonymi w ramach NATO oraz wspierania demokracji i przemian prorynkowych w krajach Europy Wschodniej (61% badanych) [8, 6].

Na podstawie przeprowadzonych badań można również stwierdzić, że **Polacy dostrzegają potrzebę współpracy z Niemcami w bardzo wielu innych dziedzinach.** Według badanych, współpraca powinna objąć przezwyciężanie kryzysu gospodarczego (uważało tak 45% badanych), ochronę przed terroryzmem (77% badanych), a także poprawę spójności regionalnej oraz rozwój technologiczny europejskiej gospodarki (w obu tych kwestiach 42% badanych opowiedziało się za ścisłą współpracą). Istotę współpracy, powinno stanowić także wspieranie niezależności energetycznej UE (42% badanych opowiedziało się za ścisłą współpracą), europejskiego rolnictwa (40% za ścisłą współpracą), a także budowanie silnej pozycji UE na arenie międzynarodowej (38% za ścisłą współpracą) [8, 5].

Opisana „wspólnota interesów” to także korzyści gospodarcze, wynikające z intensywnej wymiany handlowej. Niemcy już od 1990 roku niezmiennie są największym partnerem handlowym Polski. Bezpośrednio po transformacji gospodarczej, udział Niemiec w imporcie z Polski wyniósł 20,1%, a w eksporcie 25,1%. Według danych statystycznych za 2014 rok wskaźniki te uległy poprawie i kształtowały się na poziomie odpowiednio: udział Niemiec w imporcie z Polski 22%, oraz udział eksportu 26,1%. W cenach bieżących import Polski z Niemiec w 2014 roku wyniósł 48,9 mld USD, a eksport do Niemiec 5,1 mld USD, wystąpiło zatem znaczące saldo dodatnie (8,2 mld USD) wymiany [14, 329].

Nie bez znaczenia dla relacji polsko-niemieckich jest także aspekt społeczny sąsiedztwa – migracje. Niemcy są jednym z głównych państw docelowych dla wyjeżdżających z kraju Polaków. Co znamienne, niemiecki rynek

pracy okazał się wśród gospodarek krajów Unii Europejskiej, najbardziej odpornym na globalny kryzys finansowy, zapoczątkowany w 2007 roku.

Wraz z otwarciem od 1 maja 2011 roku rynków pracy w Niemczech, Austrii i Szwajcarii, nasiliły się wyjazdy Polaków aktywnych zawodowo. Zgodnie z szacunkami GUS opublikowanymi w 2014 r., wśród państw należących do UE, największa grupa emigrantów z Polski zamieszkiwała w latach 2004-2013 w Wielkiej Brytanii (642 tys.) oraz w Niemczech (560 tys.) [6, 2]. Zainteresowanie emigracją do Niemiec utrzymuje się od kilku lat. Wśród preferowanych kierunków emigracji Polaków w pierwszym kwartale 2015 r., najczęściej wskazywana była Wielka Brytania (27%) i Niemcy (26%). [15,5].

Migracje do Niemiec podyktowane są w dużej mierze różnicowaniem stopy bezrobocia w obu państwach. W Polsce wskaźnik bezrobocia w pierwszym kwartale 2015 roku wyniósł 8,6% [16, 1]. Dla porównania, stopa bezrobocia w Niemczech w pierwszym kwartale 2015 roku, spadła do najniższego poziomu od momentu zjednoczenia Niemiec w 1990 roku i odnotowała 6,4%.

Przepływ siły roboczej wynika nie tylko z trudności ze znalezieniem ofert pracy na polskim rynku ale również ze znaczącego zróżnicowania wynagrodzeń za pracę. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw w Polsce w pierwszym kwartale 2015 roku, wyniosło 4.039,70 zł [17, 1]. Dla porównania w Niemczech w sektorze przedsiębiorstw przeciętne wynagrodzenie miesięczne brutto w pierwszym kwartale 2015 roku wyniosło 3.765 euro [21,4] 15.870,66 zł (wartość obliczona na podstawie kursu NBP z dnia 10.09.2015 r.) [20]. Wskazane zróżnicowanie jest w konsekwencji przyczyną odmiennej struktury konsumpcji gospodarstw domowych w Polsce i w Niemczech.

Zakończenie

Uwzględniając zaprezentowane uwarunkowania można stwierdzić, że realizacja polsko-niemieckiej wspólnoty interesów powinna uwzględniać przede wszystkim teraźniejsze i przyszłe potrzeby obu krajów. Sprzyja temu Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, który wyraźnie podkreśla europejski charakter polskiej polityki i stosunków polsko-niemieckich, a także wolę rozwiązywania trudnych spraw, zgodnie ze standardami europejskimi [1, 33].

Pomostem dla rozwoju stosunków dobrosąsiedzkich może stać się idea rozwoju zrównoważonego, u podstaw której leży spójność i sprawiedliwość społeczna, dążenie do zapewnienia wysokiej jakości życia oraz poszanowanie zasobów przyrodniczych. Nowy paradygmat rozwoju, stanowi kluczowy element w strategiach transformacji gospodarek wielu krajów wysokorozwiniętych, w tym również Polski i Niemiec [11, 49].

Mając na uwadze potrzebę osiągnięcia sprawiedliwości wewnątrzgeneracyjnej i międzygeneracyjnej, jak również wysokiej jakości życia, należy zmierzać do osiągnięcia ładu społecznego, a więc takiej organizacji tożsamości grup

społecznych i całego społeczeństwa, która zapewni odpowiednią komunikację społeczną, kontrolę stosunków społecznych oraz istnienie grup społecznych z tradycjami i charakterystycznymi cechami kulturowymi [13, 256].

Warto zatem dążyć do wypracowania takich mechanizmów i sposobów działania, które zapewnią trwałą i harmonijny rozwój. Koncepcja rozwoju trwałego, oparta na zasadzie ładu zintegrowanego, umożliwi harmonijne funkcjonowanie całego systemu społeczno-gospodarczego i zapewni jego trwałość [12, 62]. Jak wskazują dotychczasowe doświadczenia, wspieranie dalszego rozwoju wspólnoty wartości, dążeń i interesów, przynosi korzyści nie tylko polityczne, gospodarcze, społeczne i środowiskowe, ale przyczynia się do zmiany funkcjonujących stereotypów.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] BARCZ J.: Polska-Niemcy. Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, „Państwo i Prawo” 1991, z. 9.
- [2] BARCZ J., GÓRALSKI W.M.: Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy. Koncepcja, zasadnicze regulacje i porozumienia towarzyszące [w]:. GÓRALSKI W.M. (red.): Przełom i wyzwanie, XX lat polsko-niemieckiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy 1991-2011, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2011.
- [3] BARCZ J., TOMALA M.: Polska – Niemcy. Dobre sąsiedztwo i przyjazna współpraca, PISM, Warszawa 1992.
- [4] GARCZEWSKI K.: Kwestia wysiedleń jako element współczesnej debaty politycznej w stosunkach polsko-niemieckich [w]:. KOSMAN M., SADOWSKI S. (red.): Niemcy w XXI wieku. Wybrane problemy polityczne i społeczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2009.
- [5] GÓRALSKI W. M.: Stosunki polsko-niemieckie w XXI wieku. Podstawy prawne, trudne i nowe problemy w świetle dobrosąsiedzkiego Traktatu z 1991 r., „Homo Politicus” 2012-2013, vol, 7-8.
- [6] Informacja o rozmiarach i kierunkach czasowej emigracji z Polski w latach 2004 – 2013, GUS, Departament Badań Demograficznych i Rynku Pracy, Warszawa 2014. <http://stat.gov.pl> [dostęp 10.09.2015].
- [7] JANKOWSKI D., IGNACIUK A.: Wspólnota wartości i „oświecony egoizm”? Stosunki polsko-niemieckie 20 lat po Traktacie o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy – aspekty bezpieczeństwa, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr 19.

- [8] ŁADA A.: Patrzymy w przyszłość. Polacy o polsko-niemieckiej współpracy i o znaczeniu historii we wzajemnych stosunkach, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2011.
- [9] ŁADA A.: Barometr Polska – Niemcy. Wizerunek Niemiec i Niemców w polskim społeczeństwie po dziesięciu latach wspólnego członkostwa w Unii Europejskiej, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2013.
- [10] ŁADA A.: Barometr Polska – Niemcy. Polacy o polsko-niemieckim partnerstwie we wspólnej Europie, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2015.
- [11] ŁUSZCZYK M.: Koncepcja rozwoju zrównoważonego w polityce ekologicznej państwa, [w:] KIEŁCZEWSKI D., DOBRZAŃSKA B., (red.): Ekologiczne problemy zrównoważonego rozwoju, Białystok 2009.
- [12] ŁUSZCZYK M.: Pomiar jakości życia w skali międzynarodowej, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2013.
- [13] ŁUSZCZYK M.: Usytuowanie człowieka we współczesnym rozwoju społeczno-gospodarczym [w:] POSKROBKÓ B. (red.): Teoretyczne aspekty ekonomii zrównoważonego rozwoju, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2011.
- [14] Mały Rocznik Statystyczny Polski 2015, GUS, Warszawa 2015.
<http://stat.gov.pl> [dostęp 10.09.2015].
- [15] Migracje zarobkowe Polaków 2015, Work Service.
<http://www.workservice.pl> [dostęp 10.09.2015].
- [16] Monitoring Rynku Pracy, Kwartalna informacja o aktywności ekonomicznej ludności, GUS, Warszawa 2015. <http://stat.gov.pl> [dostęp 10.09.2015].
- [17] Przeciętne zatrudnienie i wynagrodzenie w sektorze przedsiębiorstw w czerwcu 2015 r., GUS, Warszawa 2015.
<http://stat.gov.pl> [10.09.2015].
- [18] REITER J.: Bilans polsko-niemieckiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 17.06.1991 r. 20 lat później [w:] MOCHOWSKA H., KOPACKI K. (red.): Polska i Niemcy. Trudne kontakty – dobre perspektywy, Warszawa 2011.
- [19] STOLARCZYK M.: Zbieżność i różnice interesów w stosunkach polsko-niemieckich w latach 1989—2009, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010.
- [20] Tabela nr 176/A/NBP/2015 z dnia 2015-09-10. www.nbp.pl [10.09.2015].
- [21] Verdienste und Arbeitskosten. Arbeitnehmerverdienste, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden 2015.
- [22] WOLFF-POWĘSKA A.: Polska – Niemcy: dialog w nauce i polityce. „Przegląd Zachodni” 2004, nr 2.